

Tamás Dénes

SAJÁT ERDÉLY¹

„Esti Kornél új regényhősének az Esti Kornél nevet adta, és ettől remélte az önéletrajziség felszámolását.” (Esterházy Péter)

Az erdélyi író onnan ismerszik meg, hogy ha életében egyszer is, de valami érvényeset akar mondani a saját erdélyiségéről – nemrég ez volt a válaszom a kortárs erdélyi irodalom helyzetére vonatkozó kérdésre. Mondhattam ezt egy olyan közegben, ahol már régen problémás, vagy legalábbis nem egyértelmű a hazához, az otthonhoz, a belakott helyhez való viszony. Ahol ugyanis egyértelműség van, ott az általában valamilyen zavaró harsányságot, erőszakosságot, kizáró jelleget takar. Így marad a keresés, a viszonyítás, az elszámolás és a leszámolás, a Dsida-féle profetikus önostorozás – Erdélyt mindig ki kell találni, helyre kell állítani, ugyanis valamiért nem áll meg a saját lábán, ha pedig mégis megáll, erősen inog. És mivel lehetne ezt a helyreállítást leginkább elvégezni, mint regényt írva, egy igazi Erdély-regényt – meg-megkísérti a vágy az erdélyi prózairót –, aminek tágassága képes feloldani a kételyt, a csalódást, aminek narratív teljességében helyt kaphat mindaz, ami az időben szétszórattott, elveszett.

Vida Gábort is megkísértette a „Nagy Erdély-regény” gondolata – derül ki új könyvének olvasása közben (most még kerülöm a „regény” megnevezést), de hamar felhagyott vele, meséli el a könyv – milyen érdekes véletlen egybeesés – Vida Gábor nevet viselő narrátora. Mit jelenthet ma Erdély-regényt írni? Valami olyasmit, mint magyar eposzt a XIX. században, egy megkésett, anakronisztikus tevékenységet. Nem véletlen, hogy Arany Toldija, ahogy Faludy György mondja, megkésett eposz egy erős és buta emberről. Erdély ma már egy kisregény csupán – opponálja a szándékot Vida Gábor, fárasztó, lerágott csont, nem beszélve arról, hogy a „csak-magyar Erdély” mindig is hamis volt (26–27. o.). Különben is nagyregényt a profikra kell bízni – folytatódik

1 Vida Gábor: *Egy dadogás története*, Magvető Kiadó, Budapest, 2017.

a gondolat –, akik tudják, mire vágyik az olvasó, nem olyan amatőr, barkácsoló írókra, mint amilyennek leírja magát Vida Gábor.

Szóval nincs Nagy Erdély-regény. De akkor mi van helyette?

Innen ügyesen kezdi keverni a kártyákat Vida Gábor. Hiszen egy kicsit megcsavart posztmodern gesztussal „a regény lehetősége a regényben” alakzatot hozza létre (a posztmodern regény ugyanis előszeretettel használja a „regény a regényben” végteleníthető alakzatát), de olyas módon, hogy finom kérdőjeleket szór el mindazzal kapcsolatosan, ami a könyvben létrejön. Az erdélyi nagyregény helyett Vida ugyanis a saját meg a családja a szocializmus időszakában zajló élettörténetét kínálja fel elmesélni valóként, azonban azáltal, hogy belengeti a nagyregény lehetőségét, az ami létrejön, vonatkozásba kerül a nagyregény gondolatával, mintegy a nagyregény helyére kerül. Ezáltal pedig egy termékeny feszültség keletkezik a könyvben, hiszen olvasás közben nem szűnünk meg kérdezni: mire elég, amit olvasunk, mit hord ki, mit mutat meg nekünk ez a családtörténet? Miközben tudjuk, van valami mélységes őszinteség ebben a lemondásban, egyfajta visszatérés a realitás talajára, ahol Erdély már nem mint a képzelet és a vágy tárgya szerepel – mondjuk mint Kelet-Európa Svájcja, vagy mint a magyarság, a magyar nyelv még érintetlen mentsvére –, hanem egy olyan vonatkozás helyeként jelenik meg, ami még mindannyiunk számára átélhető, elgondolható. Hiszen mivel maradhatnánk mással az Erdély-mítoszok leépülése után, mint egyre jobban kirojtosodó családtörténeteinkkel.

Másrészt azon is érdemes elgondolkodni, hogy vajon miért azonosítja magát a könyv regényként, hiszen elég egyértelmű, hogy a szerző családtörténetét olvassuk, létező és itt-ott közismert figurákkal, megtörtént eseményekkel, amelyben a dokumentálásnak ugyanolyan fontossága van, mint a fikcionálásnak, a megformálásnak. Regénynek nevezi magát a könyv, amit aztán vissza is von a szerző, „*de nem regény ez*” – mondja (365. o.), természetesen olyas módon, ahogy csak egy igazi regényben lehet megtenni. Ugyanis azzal, hogy regénynek nevezi magát a könyv, átfókuszálja a figyelmünket, éspedig úgy, hogy a konkrétól az általános irányába mozdítja el a tétet, hiszen innen már nem Vida Gábor, a jól ismert erdélyi magyar író személyes történetét követjük nyomon a regény lapjain, hanem egy olyan életutat, amelyben mozzanatról mozzanatra elkezd visszatükröződni a mi saját történetünk, a mi saját Erdélyünk is.

Hogyan tudja ezt elérni a regény? Miféle családtörténetet is olvashatunk?

Már az is fontos mozzanat, hogy mennyire széles a regény térbeli fesztávja, az Arad melletti Kisjenőtől a székelyföldi Barótig terjedve átfogja a tulajdonképpeni Erdélyt. Kisjenő egy határ menti szülőváros, fogyatkozó, otthontalan magyarságával, míg Barót az anya szülővárosa, ahol évekig a nyarakat tölti a szerző. Ez a két végpont között ingázik az elbeszélő, de megfordul Aradon, Félixfürdön, katonaként Buzăuban, Kolozsvárt, ahogy a természetben való kószalások, a hegyi utak is fontos szerepet töltenek be a könyvben. A földrajzi változékonyság azonban nem egy színes világot tár fel, erre a világra ugyanis egyszerre telepszik rá Vida családjának nyomott, kényszeres, traumatizált viszonyrendszere, meg a szocialista rendszer abszurditása. Szülők, nagyszülők, nagybátyák, rokonok, kisvárosi figurák sokasága ábrázolódik a könyvben, megannyi kisportré rajzolódik ezen a módon, amelyek felvázolásában érvényesülhetnek Vida legfontosabb írói erényei. Pontosság, alaposág, a konklúziók világossága és szüksézszerűsége, senkit és semmit, még saját magát sem kímélő őszinteség jellemzi ezt a stílust, bátorság, mondanám, ha létezne ilyen írói erény, de talán a legegyszerűbb, ha hitelességről beszélek, amit magától is számon kér az író. A hitelesség teremt meg azt a határozott benyomást, hogy itt valaki tényleg végére akar járni egy fontos dolognak. Meg akarja érteni, kik is vagyunk, honnan származnak a traumáink, kényszereink, romboló merevségeink, miért ilyen terheltek, robbanékonyak a családi viszonyaink, hogyan lettünk egyszerre egy diktatúra lakói és fenntartói – megannyi kérdés, amivel mindannyian küszködünk itt Erdélyben. Ez a szándék, meg a pontos észrevételek, megállapítások sokasága eredményezi azt, hogy szinte sajátunkként tekintünk a könyv figuráira. Mintha mindannyian Vida köpenyegéből (családjából) bújtunk volna elő. Hiszen hány és hány erdélyi családban létezik férfiasságában megtört apa, erőszakos nagypapa, határozott és mégis hisztérikus anya, öngyilkos, alkoholista, vallási megszállott. Talán csak az elmebeteg figurája hiányzik a könyvből, pedig ismerve társadalmunk mentális állapotát, igazán szükség lenne rá.

Ha nincs is elmebeteg, egy dadogó csak előkerül. Maga az elbeszélő az, akinek dadogása, azáltal, hogy beemelődik a könyv címébe, hiperbolizálódik, egy történelmi korszak és társadalmi állapot tünete

lesz. A lét különben is dadog, hát még ott, ahol a törvény is beteges, torz, életellenes. Ezért nem csoda, hogy dadogni kezd egy kisfiú ott, ahol érthetetlen dolgokat várnak el tőle, ahol az emberi viszonyok terheltsége leküzdhetetlen terhek elé állítja őt, ahol különben is minden otthonosságból könnyen kiforgatja az embert a létező szocializmus. Különös ez a dadogás, hiszen csak magyarul beszélve jelentkezik, míg románul, franciául megszólalva elmarad. Ennek természetesen fiziológiai okai vannak, a könyv kontextusában azonban a dadogással való megbirkózás túlértelmeződik, és egyszerre válik a kibékülés, az elfogadás, illetve a túllépés lehetőségévé. Mintha ez a kettőség vezérelné az egész könyvet. A dadogás ugyanis nem azáltal szűnik meg, hogy erőszakosan leküzdjük, felszámoljuk. Legegyszerűbb, ha elfogadjuk, ha megtanulunk vele élni. Az elfogadás különben is mélyen áthatja az egész regényt. Ez legevidensebben a szerző Erdély szeretetében jelentkezik, aki minden leleplezése, kritikája ellenére mélyen azonosul ezzel a tájegységgel. „Erdély számomra alapvetően egy vallásos élményre hasonlít leginkább...” – írja (303. o.). De ezt már a felnőtt jelenti ki, ehhez egyszer túl kell lépni az egészen, meg kell haladni a kezdeti rossz kondíciókat. Először is íróvá kell válni, illetve magyar és francia szakos egyetemistává Kolozsvárt. És hiába szereti a vadságot, a befejezetlenséget, az elhanyagoltságot a szerző, tudja, ezen is túl kell lépnie, hiszen ahogy a könyv végén kijelenti, adós magának az urbánus Erdéllyel, ami mi lenne más, mint a normalitás, a megbékélés helye.

Az életművének egy különös mélypontjára kormányozta magát ezzel a könyvével Vida Gábor. A fikció mögül kilépett a szerző és feltartotta a kezét – érezhetjük. Hiszen innen azt is tudni véljük, hogy mi az az életanyag, ami ott van Vida novellisztikája, illetve regényei mögött. Cigánylányszerelem, barátság egy lóval, szobortalapzatáról leszálló Mátyás király – és még sok más apró részlet, mozzanat.

„DE-vel nem kezdünk mondatot...” – hangzik el az apa intelme a könyv első mondatában. „A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondhatnám, igen. De.” – és ezekkel a mondatokkal zárja a szerző a művét. A „DE” ezáltal nemcsak a könyv elejére, hanem a végére is kerül. És ezzel válik – sok más mellett – a sikeres lázadás, a továbblépés könyvévé a mű.